

телят. — които недвусмислено да посочат автора, скрит зад инициалите „Г. З-ч“. Засега това е въпрос на бъдеще.³¹

Един посредствен литератор и един ревностен Читател са разбулили тайната още навремето. Трябваше само да попадем на публикациите им. Вестникарското твърдение няма стойност на автентичния архивен документ. Но какво щяхме да знаем за миналото на книжнината ни без старите журналистически хроники? Колкото и да са лаконични. Колкото и да са пристрастни и трудно проверими. Без да слагаме точка на „случаят Г. З-ч“, смятаме, че вече са се събрали достатъчно аргументи в полза на Вазовото авторство. Статията „Осветление на българската поезия“ може да намери място сред предполагаемите произведения на големия писател. Тя е достойна за неговото перо.³²

ПИСМА, СПРАВКИ, БЕЛЕЖКИ И ДРУГИ ЦЕННИ ДОКУМЕНТИ В АРХИВА НА ВЛАДИМИР ВАСИЛЕВ

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ

Личният архив на Владимир Василев се съхранява в Централния държавен исторически архив, фонд 373. Съдържа два инвентарни опис. В инвентарен опис № 1 са представени главно писма от и до Василев, интервюта и изказвания по различни въпроси главно на литературни теми, обхващащи периода от 1929 до 1938 година, статии в чернова, писани в продължение на близо три десетилетия — от 1905 до 1938 г., бележки върху прочетени книги, справки за състоянието на списание „Златорог“, пространни изложения до високопоставени личности, заявки за книги, списъци на сътрудниците на „Златорог“ и други документи.

В инвентарен опис № 2 съставителите на архива са описали и съхранили една част от книгите, които е притежавал редакторът на „Златорог“. Това са книги главно с литературно-критически и литературно-теоретически характер, изследвания върху драматургията, книги с автографи и др. Сред книгите, които имат пряко отношение към творческата дейност на Василев, могат да бъдат посочени избраните съчинения на В. Г. Белински, „Следуеть русских писателей“ на Юрий Айхенвалд, книги на Георги Бакалов и Александър Балабанов, на д-р К. Кръстев („Млади и стари“, с пожелание) и д-р К. Гълъбов, на А. К. Воронски („Искусство как познание жизни и современность“ — 1924 г.), на Едуард Ханслик и Пол Елюар, на Иля Еренбург („Портрети русских поэтов“ — 1922) и Анатолий Луначарски („Критические этюды“ — 1925 г.), на Виктор Шкловски („Теория прозы“ — 1925 г.) и Борис Томашевски („Теория литературы“ — 1925), на Й. Фолкелт („Искусство и морал“ — 1926 г., заета от Георги Цанев), на В. Фриче („Социология искусства“ — 1930 г. — получена от Христо Радевски, на Е. Шайгер („Новая драма“ — 1902 г.), „Основы на марксистко-ленинската естетика“ (1960) и много други.

Проследяването на съдържанието на „теоретичната“ част от личната библиотека на Владимир Василев, за която има сведения, че не е представена в архива в първоначалното си състояние, недвусмислено показва, както източниците на неговите критико-теоретични възгледи, така и своето

³¹ Г. Башинов. Цит. съч., с. 88.

³² Този текст беше вече в печатницата, когато попаднах на още един факт в подкрепа на нашето становище. През 1905 г. Алберт Гечев публикува „Библиография на историята на новата българска литература в българския печат до 1900 г.“ и изрично отбелязва: „З-ча, Г. (=Ив. Вазов). Осветление на българската поезия.“ сп. Зора, год. I, 1885, кн. III, стр. 131-133.“ Инициалите са дадени като „З-га, Г.“ — печатна грешка, която изправяме.“ (Вж. А. Гечев, Библиография на историята на новата българска литература в българския печат до 1900 год. — Известия на Семинара по славянска филология при Университета в София за 1904 и 1905 год. С., 1905, с. 431.)

образието на интересите — главно в посока на психология и социология на литературата и запознаване със законите на драматургията. Очевидно е, че първото е било необходимо на Василев за ориентирване във възгледите на съвременното нему съветско литературознание — оттук и интересът към руския формализъм и руската вулгарно-социологическа литературоведска школа. Вторият дял от книгите в личната му библиотека издава амбициите му по отношение на театъра и драматургията — както е добре известно, дълги години, Владимир Василев е директор на Народния театър (в периода 1924—1938 г. този пост той е заемал четири пъти), по време на неговото директорство се поставя и първата съветска пиеса у нас.

Отделен дял могат да представят книгите с автографи. Автографът е част от литературното битие на книгата. Чрез него тя намира определен адресат и същевременно „характеризира“ и адресанта, и адресата. Не трябва да се съмняваме, че почти всички известни български писатели, особено след войните, когато Василев започва издаването на сп. „Златорог“, са подарявали с автограф свои книги на мастития редактор и критик. Тази ценна колекция впоследствие е оставена на произвола на съдбата — особено по време на бомбардировките над София и след „експроприрането“ на дома на критика непосредствено след 9. IX. 1944 г. От малкото запазени книги в дома и библиотеката на Василев привличат вниманието книгите с автографи на Ана Ахматова, Гьончо Белев, Младен Исаев, Крум Пенев и др. Някои поети са подарявали почти всичките си книги на Владимир Василев. Така в неговата библиотека, а днес в неговия архив присъствуват книгите на Младен Исаев — „Тревожна планета“, „Човешка песен“, „Поема за Вапцаров“ и др. Затова пък, както вече пояснихме, други книги, които критикът несъмнено е притежавал — отсъствуват — например книги на Багряна, Йовков, Райчев.

От стотиците архивни единици, които съдържа личният архив на Владимир Василев, тук отделяме само онези (при това не всички естествено) писма, справки, бележки и други документи, които притежават литературноисторическа стойност — свързани са в по-голяма или по-малка степен с важни литературни взаимоотношения с характеристика на личности и издания, с коригиране на литературни оценки и мнения. Както писмата, така и останалите документални източници характеризират главно личността и делото на Владимир Василев — една от сложните и противоречиви личности в българската литературна критика. Те разкриват интимни подробности от неговото житейно битие, открехват тайника за някои литературни свадни и некоректни отношения, но главно — дават пълна и вярна представа за наистина централната роля, която критикът и ръководителят на негов списание са играли в литературния живот между двете световни войни. Много от писмата засягат пряко или косвено наши съвременници. Ето защо намирам за възможно от тези писма да бъдат публикувани само отделни пасажки, имащи отношение към чисто литературни въпроси. Представени в хронологичен ред, предлаганите тук архивни материали са насочени главно към разкриване личността и взаимоотношенията на Василев с писатели, театрални, читатели, обуждестранни изследователи на българската литература. Същевременно не подценяваме и обратната връзка. Как „другите“ кореспонденти оценяват Василев; неговата дейност, възгледите му и т. н. В досегашни публикации на писма от архива на Владимир Василев са получили гласност писма на Н. Райнов, Й. Йовков, Н. Лилиев, Вл. Полянов, Ас. Разцветников и др. Основни в това отношение са публикациите на Виолета Пъллова („Някои неизвестни писма на Йордан Йовков, Николай Лилиев и Николай Райнов“ („Известия на държавните архиви“, С., 1966, № 11) и на Райна Николова („Писма на Асен Разцветников“ („Известия на държавните архиви“, С., 1967, № 13). В настоящата публикация тези писма естествено не са включени.

Писма и документи от 1920 г.

Известно е, че поради близките си връзки с Александър Балабанов, Димо Кърчев, Тодор Боров и други около литературния кръг „Развигор“ Елин Пелин отказва сътрудничеството си в списание „Златорог“, за което настоятелно е бил канен от Вл. Василев. Както свидетелствува сам Василев (инв. оп. 1, арх. ед. 540), сред първоначално обявените сътрудници на „Златорог“ е и Елин Пелин с повестта си „Земя“. Но други приятелски връзки (с Ал. Балабанов) попречиха да устои на обещанието си¹. Доказателство за всичко това е следното писмо на Елин Пелин:

¹ Йордан Стратиев.
Николай Лилиев

Драги Владо,

Върху оная работа се гудя (непрестанно), но не ти гарантирам, че точно на 1-ви идущи ще бъде свършена. При това темата ми е доста сложна и ако бързам, може нещо да изпортия.

Ако имаш нещо за II кн., не ми давай зор, иначе ще ти дам недоносче, което не е ни в мой, ни в твой интерес.

Поздрав

Елин Пелин

Писма и документи от 1923 г.

Това е една от най-богатите на писма години в архива на Владимир Василев. Той кореспондира с Н. Лилев и Багряна, с Боян Пенев и Ч. Мутафов, с Николай Райнов.

В писмо от 11. XI. 1923 г. Елисавета Багряна споделя своите първи впечатления от „отдавна мечтаната чужбина“. Тя разказва за видяното и усетеното в Мюнхен, но не забравя да попита и за поредната книжка на „Златорог“.

„И така, тук съм. В отдавна мечтаната чужбина. Какво да Ви кажа? — Голямо, грандиозно, ако искате красиво, умно, широко, свободно, и пр. и пр., но не е ново, изненадващо, немислено, непосредствено, непрехитно вече с нашата фантазия там, в малката и бедна родина. Затова се почувствувах тук у дома си. . . А Вие там как сте? Какво става със „Златорог“ — още ли не е излязла октомврийската книжка? Почваме тук да се безпокоим. (. . .) Много здраве на всички „златорожци“, от най-стари, до най-млади, от двата пола. На Цвета¹ пък „специално“.

И на Вас.

Лиза²

Два месеца преди това, на 22. IX. 1923 г., Василев получава писмо от своя приятел и другар още от младежките години Боян Пенев. Писмото е от Полша и добре характеризира, както близостта, така и откровеността между двамата. При това съдържа и важно свидетелство за отношението на Пенев към „преследването на комунисти“.

Краков, 22. IX. 923.

Уважаеми г. Директоре на Народния театър, редакторе на „Златорог“, правниче в Апелацията, имаме чест да Ви съобщим, че пристигнахме благополучно в градът на Ягелоновците. Първата ни длъжност тук е да се обадим и да Ви известим, че винаги мислим за кръстеното от нас отроче от мъжки пол³. Завързахме вече връзки с най-добрите тукашни списания. Снощи бях с редакторът на най-голямото Краковско списание. (. . .)⁴

Започвах писмото си в хотела и го продължавам в Академията на науките. Оня ден полските вестници съобщиха, че в България избухнала революция от страна на земеделци и комунисти. . . Разбира се, телеграмите изхождаха от Белград. Веднага ги опровергахме най-категорично. Всъщност, все трябва да става нещо там. Най-малкото: жестоко преследване на комунистите. Не го наричам за много разумно.“

През 1923 г. „Златорог“ е вече утвърдено литературно издание. Към него проявяват интерес писатели с различна естетическа ориентация. И макар сам Василев да държи по неговия израз за „здравия реализъм“ в изкуството, отваря страниците му и за всички даровити автори от други „изми“. Един от тях е Чавдар Мутафов, който по това време е в Мюнхен заедно с Николай Лилев. От Мутафов редакторът на „Златорог“ очаква нови разкази:

16 май 1923 г.

„Написал си бил „Смъртен сън“. Написал си го, ама де го? (. . .) Зелен кон си беше в София, зелено магаре стана в Мюнхен⁴. Заключение: изпращай по-скоро тия ужасни — ще ги напечата-

¹ Цвета Ленкова Василева — съпруга на Владимир Василев.

² Има се предвид списание „Златорог“.

³ Боян Пенев има предвид полското литературно-обществено списание „Шегльонд вспульсесни“ („Съвременен преглед“).

⁴ Намек за есето на Чавдар Мутафов „Зеленият кон“.

ме (в началото на 7 или 8 кн.) (. . .) Колкото до това: нямало да те разберат, не знам кво. Има си хас да се вманиачиш да вземеш да мислиш, че в България няма кой да те разбере (освен Геото, разбира се)⁵. Най-подир, ако никой не иска да те разбере, ще го накараме. . . да разбере.

„Дилетанта търси чудото“ излиза сега в 5 кн. Стратиев⁶ получи строги инструкции какви някоя запетая да не липсва, така че ако изпадне или се обърне наопаки — аз не съм крив, не съм барал нищо. Освен — буквите, които трябваше да минавам отгоре още един път. Що за ръкопис, боже мой, що за ръкопис. Моля те, дай съня да го дрепнише някой.“

Това писмо говори отново и за особената толерантност на Василев към творческите „капризи“ на своите сътрудници. грижите, които полага за качеството на публикуваните в „Златорог“ текстове. А ето и „отговора“ на Мутафов:

Мюнхен 29. 7. 23 г.

Владо, Владенце, хубаво именце,

вижте само на каква хартия Ви пиша: кажете след това, че не съм обичал редакторите на „Златорог“. Макар Николашката⁷ тук отвреме навреме да го прихващат — и той дори винаги си спомня за Вас с признателност, — първата му дума е: това магаре Владо.“

Писмо на Боян Пенев до Владимир Василев от 1924 г.

Лвов, 27. V. 924 г.

Драги Владо,

Представям си с какво възмущение започваш да четеш писмото ми. Признавам се за виновен. Бъди прочее великодушен. Не съм забравил нито приятелските си задължения, нито задълженията си към „Златорог“. Условието не ми позволяват да ги изпълня на време. Повярвай ми — в Краков и Варшава бях претрупан с работа — с лекции в Университета и вън от Университета. При това на чужд език. Официални и приятелски срещи, запознанства, неизбежни задължения — дните и месеците минаха неусетно. И тук не съм свободен, но на всеки случай по-добре се чувствавам, отколкото в Краков и Варшава. Живя в дома на Каспрович. Грижи се за мен тук майката на г-жа Каспрович, рускиня, 70-годишна бабичка — извънредно добра и мила. Да бях Каспрович, щях да ѝ посветя един сонет (. . .) Твърде много впечатления имам и не знам за кое по-напред да пиша. Ти само една кореспонденция ли искаш — или биха могли да бъдат две-три? Горедолу съдържанието им ще бъде: — общо за литературния живот в Полша, течения, влияния, списания, ирави; Варшавската филхармония, концертите в Полша, общо за съвременната полска музика; бих желал да напиша нещо повече за Шимановски, най-големия съвременен полски композитор; за полските театри (Краков, Варшава, Познан, Вилно, Лвов) — вред бях и видях всичко (с очите си). Да пиша ли и за художествените изложби? Не видях там нищо, което да се отличава с особена оригиналност. Твърде много шарлатанство и претенциозност (както у нас), маниерност — подражателност — твърде малко истински дарби.“

Писма на Константин Кисимов до Владимир Василев от 1926 г.

Писмата свидетелствуват за отношението на Кисимов — по това време специалист във Виена, към личността на директора на Народния театър Владимир Василев. Те съдържат и сведения за дейността на Василев в театъра.

17. I. 1926 г. Виена

Уважаеми Г-и Директоре,

Онзи ден бях в легацията и ми дадоха вестник и аз го четох.

И прочетох в него, че Виен си подават оставката от театъра!?

Незнам колко вярно е това, но аз не бих искал да вярвам нито на очите, нито на ушите си!

⁵ Геото — Гео Милев.

⁶ Йордан Стратиев.

⁷ Николай Лилиев.

Аз зная, че от някое време не съм Ви симпатичен и приятен, може би, Вие с неприятност четете писмото ми; та даже не ще искате и да го приемете.

Но чуйте ме, защото аз Ви говоря честно! Като истинен, откровен и задължен човек към Вас, аз не мога да замълча и да не изкажа с болка на сърце и чиста съвест искрените си съжаления за загубата, която претърпява нашия хубав и скъп театър с Вашето напушане!

(. . .) Аз не зная причината, за която си подавате оставката от театъра, но това не е добро, защото именно от сега Вие щяхте за бъдете още по-полезен за него! Вий сте първия, който го раздруса, разби неговата крепост; даде в него раздвижване, импулс и тласък напред и много още добри, изучени и наредени вече навярно, идеи и мисли във Вас, ще останат неосъществени!

Не мога изброи Вашите заслуги, нито всичките ги знам, простете ми!

А за нас, младите, какво направихте. . . по-добре ще замълча за това. . . който има очи — да вижда, който има уши — да слуша; който има съвест — да признава!

Ще дойде време за преценка на добрите дела!

А нас тук, кому ни оставяте? От както четохме за оставката Ви, г-н Петко Атанасов, Зорка и аз сме в тревога и голямо безпокойство! Не ми се даже и работи вече с ови епусназъм! (. . .)

Г-н Петко Атанасов, г-ца Зорка Йорданова и аз искрено и с болка съжаляваме за Вашата оставка!

Дано се повърне!

Всички Ви поздравяваме, Вас и уважаемата Ви госпожа! Бог да Ви дава здраве и добро! С безкрайна благодарност, уважение и почит към Вас, съм

К. Кисимов

11. II. 1926 г., Wien

Уважаеми,

скъпи Господин Директоре,

Ще ми позволите да Ви наричам все така, защото аз Ви познавам като Директор на Народния театър, и свидно и неудобно ми е да Ви наричам иначе (. . .)

Безценна е радостта, която ми донесе Вашето писмо (. . .) И тази нова радост е толкова по-голяма и ценна за мен, защото ми я създава моя началник! Директорът на най-висшия ни Театър! Един достоен гражданин! Писател и водител на най-голямата литературна задруга у нас! И човекът, който от сега ще играе още по-голяма литературна роля в България!

(. . .) Но Вам ще бъде утеха, че Вие всичкото си свое в жертва дадохте за този театър! Не го напушате по своя вина (. . .) Вие имате вече голямата практика и разучихте болните въпроси на театъра ни, пошеже Вам се падна най-лошия жребий: заварихте театъра в най-жалко състояние, а го оставяте при едно достойно и завидно положение, като сполучихте да съберете и помирите в него всичките ни големи сили, поставихте режисьор, каквото до сега не е имал*, създадохте школа, дадохте участие на нас, младите, вляхте кръв, живот, младост на този театър и тласнахте го тъй силно напред! (. . .)

Онова пък, което направихте за нас тук, и лично за мене, като ни изпратихте на запад, кажете: с думи можем ли Ви се отплати — с голи думи?

Ний ще се стараем да докажем и оправдаем това на дело!

(. . .) А Вие няма ли да дойдете насам? Аз мисля, че сега можете да направите това спокойно и с чиста съвест, без да има кой да Ви намекине, че харчите държавни пари? (както у нас става, когато човек е на държавна служба). Елате, елате г-н Василев да видите тукашното изкуство, ще Ви потрябва! И не мислете, че Виена е тъй далеч. . . пишете само едно писъмце, за да Ви посрещнем на гарата. (. . .)

К. Кисимов

Години по-късно в едно автобиографично свидетелство Вл. Василев разказва накратко за своята дейност като директор на Народния театър (ЦДИА, ф. 373, инв. оп. 1, а. е. 540). Ето кратък откъс от този документ:

* Има се предвид Н. О. Масалитинов.

„Ако бях служител на буржоазията, най-добре щях да ѝ служа като Директор на Народния театър, дето бях подчинен на Министъра. Но, колкото и да изглежда невероятно, там аз не допуснах намесата на никой министър — в никаква степен, абсолютно. Това бе условие за влизането ми. Никой не може да посочи един случай, министър да ми е наложил и най-малкото свое желание — било то по персонални въпроси, по организация, по репертоар, и пр. или да се е опитал. Това може да се провери чрез артистите от онова време, които помнят тези неща (Трендафилов, Ив. Димов, Кисимов, З. Йорданова, Ир. Тасева, Карова, Кърджиев и др.). Аз не се подчиних на искането на Министерството и на Дирекцията на полицията да уволня артистите комунисти и не само не уволних никого, но възвърнах единствения уволнен по-рано комунист работник на сцената Лука Ланджов (той и сега е там). Не изпълих също искането да махна Боян Дановски, а давах му да постави пиеси; и той, както и Сърчаджиев, станаха режисьори в мое време. Аз трябваше да се боря сам срещу хулиганско-фашистката организация „Кубрат“, която успя да осуети примерата на пиесата на Бернард Шоу „Андрокъл и лъвът“ с викове, свиркания и др. при пълното бездействие на полицията, която беше на тяхна страна; упорствувах обаче и пиесата след това се игра. Реализъмът в театъра, като метод на актьорската игра, бе поставен на солидни основи и научно разработен от Масалитинов; аз съм, който доведох Масалитинов и не само това, но и който най-упорито съм го отстоявал (и когато съм бил в театъра, и вън от него) срещу конспирациите на разни режисьори и др., които искаха да вземат мястото му. Тогаз се откри и първата театрална школа, в която се провеждаше системата на Станиславски и която създаде централния кадър артисти на днешния ни театър. През мое време е играна цялата руска класика и поставени всички руски опери, които сега постепенно се възстановяват. Аз поставих в репертоара и първата съветска пиеса „Квадратурата на кръга“. Четири пъти влизах и излизах от театъра все поради отстояване моята самостоятелност, най-подир стигнах до там две заседания правителствени тузове да ме разпъват на кръст в Народното събрание, без да има кой да ме защити. Каквото е имало добро в театъра, е мое, което е било лошо — и то е мое.“

В края на 20-те години читателският интерес към „Златорог“ надхвърля националните граници. Списанието започва да се търси и чете от чуждестранни литератори, изследователи на славянските литератури. В архива на Вл. Василев се съхраняват благодарствени писма за получаването на „Златорог“ от известни слависти и българи като Л. Болио и Л. Салвини. В писмо от 24. III. 1929 г. Л. Болио определя „Златорог“ като „интересно и хубаво списание“. Лунджи Салвини, след като благодарят за редовното получаване на списанието, справедливо пита:

„Кога ще съберете вашите литературни есета в една или две отделни книги? Имате толкова хубави работи, разпръснати тук и там, че мъчно човек може да ги намери“ (ЦДИА, ф. 373, инв. оп. 1, а. е. 181).

Внимание заслужава и кореспонденцията през 30-те години между Василев и съветския славист академик Николай Державин. От нея става известно, че „Златорог“ се е получавал в Института по славяноведение в Москва и че е предизвикал интереса на съветските изследователи на славянските литератури. От друга страна, в „Златорог“, както е добре известно, излизат няколко статии, посветени на съветската литература през 30-те години, като сам Василев пише пространна рецензия за книгата на Н. Державин за Алеко Константинов. Предлаганите тук писма на Н. Державин и Вл. Василев засягат точно тези техни взаимоотношения.

Писма между Вл. Василев и акад. Николай Державин

Г-н!

Спешу настоящим сердечно поблагодарит Вас от себя лично и от имени возглавляемого мною Института Славяноведения Академии наук СССР за посланный мне комплект Вашего интересного и ценного для нас издания за 1932 год. Занимаясь в истекшем году в Пражской библиотеке историей болгарской литературы, я, между прочим, тщательно проштудировал „Златорог“ за все тринадцать лет его издания и получил от него громадный материал для своих занятий (Хр. Ботев, Перчо Славейков, Алеко Константинов, проф. Боян Пенев и др.). Мы были бы Вам весьма благодарны и впредь регулярно получать „Златорог“ в обмен на „Труды“ Института Славяноведения. Прошу в мой адрес, в основном совершенно правильное, внести поправку только в номер кватирки № 3, а 17.

Прошу принять мой сердечный привет и наилучшие благопожелания.

12. I. 1933

Академик проф. Н. Державин

2 юни 1936

Уважаеми Господин Професоре,

Макар и с няколко месеца закъснение, искам да Ви благодаря за любезността, която сте имали — да изпратите книгата си за Алеко Константинова. Тя бе за мен изненада, защото до тогаваш не знаех за първата Ви студия за Михайловски.

Първоначално мислех да я отбележим в прегледа на „Златорог“. Но когато трябваше повторно да я чета, видях, че една бележка би била тъй малко за вниманието Ви към нашата литература и за огромния Ви труд. И промених плана: исках да напиша един реферат върху Вашата книга, като предам всичко, глава по глава.

И — ето изкушението! Някои места събудиха у мен тоя проклет навик у хората, които се занимават с литературна критика: когато предават чужди мисли — непременно да намерят повод да кажат нещо от себе си. Резултат — една статия, в която въпреки усилията си, не можах да избегна някои полемични пасажи. Вярвам, Вие ще подирите едно съвсем естествено обяснение на това увлечение и няма да съзрете никъде намерение да Ви засягам и в най-малка степен лично.

След два дена Ви изпращам кн. 7, 8, 9 и 10 (1935 г.) на „Златорог“, а след това и номерата от 1936 г.

С радост узнах за намерението Ви да дойдете в България. Това е най-добрата възможност да се запознаете с нашата литература и с условията на нашия живот. Ако дойдете, ще ми бъде много приятно, ако пожелаете да се видим.

А до тогава, готов съм да Ви улесня с всичко, което бихте приели: книги, указания и пр. Ако знам какво искате от Пенчо Славейков, П. Ю. Тодоров, Яворова, бих се погрижил да получите онова, което нямате. Също и за критическата литература върху тях. Не знам дали притежавате книгите на д-р Кръстева, Божан Ангелов, Малчо Николов, Г. Константинов и Георги Цанев.

Що се отнася до мен, освободен съм от стеснението да Ви посочвам моя книга, защото и след толкова години още не съм намерил време да събера работите си и да ги издам. Но, ако ми позволите, бих Ви препоръчал някои отпечатъци от последните ми статии в „Златорог“, по-специално — върху литературата ни след войната, макар да не са още довършени — може би ще Ви послужат за нещо.

Моля да приемете израза
на моята почит.

В. Василев

В края на 30-те години, но особено след началото на Втората световна война, списание „Златорог“ започва да изпитва финансови затруднения. Същевременно точно тогава в него навлизат нови творчески сили — Ем. Станев, М. Вълв, Ал. Вутимски, Б. Райнов, П. Диневков, Ал. Геров и много други. Политическото положение в страната става все по-сложно. Но в общуването си с Владимир Василев сътрудниците на „Златорог“ са искрени, чистосърдечни. Те споделят както творческите си планове, така и наблюденията си върху обществения живот. Очевидно не са се лъгали в своя редактор.

Писмо на Боян Дановски до Владимир Василев от 1942 г.

20. I. 1942

Драги Господин Василев,

Този път — без шеговит тон. Навярно се сърдите, но и аз се сърдя. Не на Вас, а общо. Последната седмица, когато трябваше да привърша статията, новият ред ми сервира нов подарък: забрана да нося името си.

Може би скоро ще ми забранят и да говоря български. Бях така разстроен, че не ми беше до статия. Надявам се, че ще преглътна и тоя път и, по-късно — ще Ви се обадя.

Привети

Боян Дановски

Писмо на Матвей Вълв до Владимир Василев от 1943 г.

София, 21. X. 1943

Драги Василев,

Преди време няколко от постоянните сътрудници на Златорог решихме да се откажем от хонорари за поместените в списанието наши работи във Ваша полаза, понеже „Хемус обедна и не може да Ви плаща един достоен редакторски хонорар. Приложени ви връщам 500 лв., които ми пратихте за последния ми разказ.

Довечера къде ще се съберем?

Уведомете и Лиза, защото е възможно да се забавя от 7 1/2—8 часа.

Ваш Матвей Вълв

От една справка, озаглавена „Ситуация на златорочието“ и коментираща финансовото положение на списанието за 1940 г., стават известни някои специфични данни около издаването на „Златорог“. Справката е писана от Вл. Василев и е адресирана до издателя Хаджиев (ЦДИА, ф. 373, инв. оп. 1, а. е. 543).

От нея става ясно, че хонорарът за една книжка на „Златорог“ е 1000 лв., който се разпределя между 10—12 души. По този повод Василев пише:

„Понеже ме е срам да дам за един разказ на Каралийчев, Светослав Минков, Волен или за един цикъл стихотворения на Багряна, Фурнаджиев и др. 100 лв. — не давам на всички сътрудници, за да могат някои да получат по 150—200 лв. Така не са получавали хонорари Бадев, Болгар, Малчо Николов, Войников, Каменова, Полянов, проф. Вен. Ганев, проф. Мутафчиев, Павел Спасов, Мария Димова и др. Твърде стеснително ми е било, когато някои са ме запитвали „защо няма“. Подозират ме, че с това съм показвал на кого държа повече и на кого по-малко, подценявал към едни за сметка на други и пр.

Когато бях в театъра прибавял съм понякога нещо от себе си — само за да се отсрамя и да не безпокоя издателството. Сега обаче ситуацията е такава, че някой друг трябва да прави същото от мене.

Остава прочее сътрудничеството да се крепи на личната задълженост към мене, или да го кажем, за идея. Добре, идея, идея — ами ако половината от хората се стесняват и мълчат, другата половина са *недоволни*, постоянно ми *жърморят*, изкарват *мене крив*, че не съм настоявал пред издателството и пр.

Какво да настоявам...

Данов дава на сътрудниците на „Изкуство и критика“ по 3000 л. на книжка и Цанев гони, като акула, нашите пастирви да ги вкара в своя басейн, примамвайки ги с големи хонорари (по 5—600 лв. за разказ или статия). Ако не е успял да вкара освен двама-трима и то за кратко, дължи се на ултиматума, който дадох на нашите господа⁹.

„Българска мисъл“ също даваше по-рано по толкоз, струва ми се и сега (поне на тия, които гледа да издърпа от нас).

„Просвета“ дава по 1400 лв. на кола.

Да не говорим за детските списания. Естествено щом мога за една вечер да нацъкмам два-три куплета за пролет, лято, есен, зима и да получа 200 лв., — няма защо да се трепя месеци да напиша цял цикъл стихотворения за Златорог. Ако в детските списания имаше отдел „За малките критичета“ и аз сам щях да стана сътрудник на Ран Босилек.

⁹ Едва ли е правомерно да се обяснява отливът на сътрудници от „Златорог“ и насочването особено на по-млади автори към „Изкуство и критика“ само с финансови причини. Сумата 1000 лв. се е равнявала на една трета от тогавашната средномесечна работна заплата.

По-голямата част от сътрудниците ни не са материално добре, някои са много зле, и следя как личните им очарователности и авторитети не са достатъчни, само големият мерак не дава много резултати.

Само с пари списание не се прави (види се това), но и съвсем без пари, дето се казва — пак не — и това не може.“

По-нататък от този текст се разбира и какво е финансовото състояние на самия редактор след едно близо 20-годишно издаване на най-авторитетното „буржоазно“ списание. От хилядата лева, които се дават за редактирането на „Златорог“, триста отиват за коректури, които често върши сам. Останалите се разпределят така: 100 лв. — за експедиция на книжките у нас и в чужбина и за кореспонденция.

200 лв. — за телефон на редакцията

Останалите 400 лв. „те не стигат само за цигари и кафета на ония, които идват у дома или да почерпят във някой чужд.“

„За статии, рецензиите и бележките, които пиша — за тях нищо. Може и те да са нищо, но и за най-малката, аз си изхажбявам нервите и сърцето.“

Да се редактира едно списание като Златорог е съвсем различно, отколкото да се редактира едно научно, педагогическо или детско списание. Хората са от друга серия и трябва и треба изтощително усилено особена политика, за да ги държи човек и да се справи с тях. За да мога да я карам, аз не съм подирил никаква работа, нямам личен живот, не знам какво е лягане по-рано от 1—1/2 часа през нощта. Някой може да си мисли: получава си господин редактора ръкописите и ги разпределя — това за тая книжка, онова за другата и пр. А то: като хрътка трябва да тичам и да ги гоня, да се срещам по десет пъти с всекиго, да му развивам възможни теми, да го кандардисвам какво да напише и как да го напише; много пъти след като успея да го накарам, цели нощи да си вадя очите да му оправям работата, за да стигне за пред хората; да авторствувам сам над някои разкази и стихове, да разправям дертовете и ревностите им един спрямо друг и с незнам какви дипломации да пазя равновесие, да не се разритат и пр. Може тая работа други да я върши по-леко — аз не мога.

Някога редакторския хонорар беше 3500 лв., сетне го намалихме на 3000 лв., на 2500, стигнахме чак до 1500 лв., когато последния път да отида в театъра, сам предложих, за да не тежа на издателството, да се свали още — на 1000 лв., докато съм там. Обаче и след като излязох от театъра, остана си същия.

Няма в България редактор — и на *най-никакия вестник или списание* — който да получава подобен „хонорар“.

Пред чужди хора, когато ме запитват, какво получавам, казвам — нищо, за идея. Срам ме е. Наистина, портрета ми понякога се омъдра на витрината, но благодарим, госпожиците се възхищават от красотата ми, но моята жена, която тегли край мене, не е разбрала нищо от моето „редакторство“.

За отношението на Вл. Василев към сътрудниците на „Златорог“, както и за характера на техните близки взаимоотношения може да се съди по няколко размесени именно през този период писма между „господинът редактор“ и Ангел Каралийчев. Те издават интимни обръщения, но същевременно явно характеризират дружеската атмосфера, която съществува между членовете на „задругата“.

Писма на Ангел Каралийчев до Владимир Василев

29 май 1942

Драги Владо,

(. . .) ще те моля да ми простиш, че не ми е възможно да удовлетвори желанието ти, защото уважаемата Музка Каралийчева в този момент стои с пукната тамбура и не може да изкара нито един звук от поръчаната мелодия: „Страхиловият кован рог“. Не ще магарията да пее. За да не ти объркам работите — обаждам ти се навреме да насочиш своя рог в друга посока. Надявам се, че и този път, както винаги при подобни случаи, ти няма да се разсърдиш. Не си такъв човек. Не искаха да те огорчавам, но ти сам знаеш, че наслада нищо хубаво не става.

Къде беше снощи. Изтърва в КООП най-важното.

1942.11.11.22

Като те поздравявам, оставам завинаят твой покорен слуга, паднал с раболепно наведена глава в краката ти.

Ангел

Минава лятото и чак в средата на септември Вл. Василев се осмелява да „припомни“ на писателя за неговото обещание.

Из писмо на Вл. Василев до Ангел Каралийчев

16 септември 1942

Уважаеми Господин Каралийчев,

позовавайки се на обещанието Ви дадено преди 10—15 дни близо до кръчма „Кюстендил“ позволяваме си удоволствието да очакваме с нетърпение на 5 октомври почитаемия Ви ръкопис за Страхилския рог от получаването на който редакцията ще се чувствава твърде много поласкана и възгордяна (. . .)

Г-н Редактора

Особено интересни са онези писма, в които писатели споделят за трудностите при своята работа и несъзнателно си правят автохарактеристика. От такъв тип са писмата на младия Емилиан Станев до Владимир Василев.

Писма на Емилиан Станев до Владимир Василев

30. IX. 1940, Вратца

Драги г-н Василев,

Обаждам Ви се едва сега, понеже във Враца илюстрованите картички са рядкост. Иначе тук всичко е чудесно — всеки ден бия дивеч и ловя по една кофа раци. Двата нови разказа са готови. Чакам да ми се обадите.

Хиляди поздрави на госпожата Ви и на Вас от мене и жена ми.

10. IX. 1942

Драги г-н Василев,

Свърших разказа едва тая нощ в два часа. Толкова съм уморен, че нямам никаква представа дали той е здраво свързан.

Моля те прочети го внимателно да не се изложим. Грешките ще оправа на коректурите. Тая сутрин в 5 1/2 часа отивам на лов.

Твой Е. Станев

17. IX. 1942

Драги Господин Василев,

Разказът не мога да дам, защото от него не остана нито една страница, която да не съм поправял. Знаеш, че работата е просто невъзможна и че съм виновен, ала какво мога да направя, когато не успях да го напиша. Четири дни съм работил над него.

Е. Станев

Драги Господин Василев,

Не успях да препиша целия разказ, защото снощи започнах да не виждам — очите ми се умориха. Сега изпращам точно половината. Другата половина ще препиша по-късно. Не ми се сърди.

Твой

Е. Станев

Представените тук материали от архива на Владимир Василев имаха за цел да посочат най-бегло основни черти от личността и творческата дейност на редактора на „Златорог“ и главно — отношението към него на част от сътрудниците на списанието — известни български писатели, поети, театрални дейци, чуждестранни изследователи на нашата литература. По-нататъшните проучвания както на архивните материали, така и на периодичния печат вероятно ще допълнят с много нови данни представата за една от най-сложните и противоречиви фигури в българското литературознание и критика.

ХРИСТО БОТЕВ И ХРИСТО СМИРНЕНСКИ НА АРАБСКИ

ЛОТОС БОРАДЖИЕВА

За Ботев е написано много повече, отколкото е съчинил самият той. Ще добавя нещо, което досега не е споменавано — как звучат стиховете на Ботев на арабски.

Стиховете му са преведени на арабски от сирийския поет Ахмад Сюлейман ал-Ахмад, роден на 1. I. 1926 г. в Латакия — Сирия. Той е лауреат на международната Ботевска награда за 1981 г., изтъкнат писател и общественик, критик и есеист, професор по съвременна арабска литература в Дамаския университет. Защитил е докторат по литературна социология в Сорбоната и докторска дисертация в Съветския съюз. Ал-Ахмад е голям приятел на България, посветил ѝ е много стихове, написал е книга за Георги Димитров, превел е редица български автори.

Как Ботевите стихове достигат до Сирия? И защо именно в Сирия? Човек трябва да познава историята на тази страна, голяма, колкото нашата, страдала от турския гнет четири века, патила и от френския колонизатор, принудена да се брани и днес от израелския агресор, за да даде точен и определен отговор на този въпрос.

Първото издание с Ботевите стихотворения се появява в Дамаск през 1956 г. в поредицата „Култура за народа“. То е направено от френския превод, отпечатан в София през 1954 г. Озаглавено е „Хайдутски песни“.

През 1967 г. излиза и второто издание със заглавие „Поemi за човека и свободата“. В него са поместени същите стихове, както и в първото. И макар че е отбелязано, че са преведени от българския оригинал, те с нищо не се различават от предидущите преводи. Същото се отнася и за следващите две издания, за които ще стане дума.

„Не може да умре“, това е заглавието на стихосбирката, обединила творбите на Ботев и Вазов. В предговора Ал-Ахмад казва: „Двама псети, с които започва българската литература.“ Това издание се появява през 1977 година. Споменавам за него, защото то съдържа същите стихотворения, които са поместени и в предишните две.

След 7 години, през 1984 г., излиза следващото издание с Ботева поезия — със същото съдържание и обем. Разлика има само в увода. Заглавието му е „Христо Ботев идеолог и предводител на националноосвободителната революция“.

Във всички посочени издания са включени 18 от 20-те Ботевите стихотворения. Не са включени само „Защо не съм?..“ и „Послание“.